

УДК 332.135

Бренич Х.Р., аспірант^{1*}, **Дудяк Р.П.**, к.е.н., доцент^{2©}¹Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького²Львівський національний аграрний університет

ЧИННИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті аналізуються деякі чинники сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, соціальна інфраструктура, трудові ресурси.

Постановка проблеми. В Україні розвиток сільських територій є однією з найскладніших перешкод на шляху створення повноцінної ринкової економіки, спричинений значними проблемами у демографічній, міграційній, соціальній та економічній сферах життєдіяльності.

Якщо в динаміці чисельності усього населення України були періоди його збільшення і зменшення, то сільське населення України протягом усього минулого і нинішнього століття зменшується. При цьому до 1993 року скорочення сільського населення супроводжувалося збільшенням населення країни в цілому, в тому числі міського населення, що свідчило про вплив сільського населення у промисловій зоні міста, то, починаючи з 1993 року, зменшується як сільське, так і міське населення [1].

Аналіз останніх досліджень. Проблемні моменти розвитку сільських територій висвітлено в працях П.Т. Саблука, О.М. Онищенко, В.В. Юрчишина, П.І. Гайдуцького, І.В. Прокопи та інших науковців. Основні акценти в працях із досліджуваної тематики приділяють пошуку шляхів поліпшення розвитку сільських населених пунктів, визначення альтернативних джерел їх фінансування, ідентифікації напрямів державної політики, визначення її основних механізмів тощо.

Метою статті є дослідження та аналіз чинників сталого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Щороку чисельність сільських жителів України зменшується в середньому на 1,1 %, або на 174,2 тис. осіб, що дорівнює населенню 340 сіл або двох адміністративних районів. Це відбувається здебільшого через збільшення смертності, зменшення народжуваності, міграції молоді та працездатного населення. У 5 % сіл протягом п'яти останніх років зовсім не народжувалися діти, а в 6 % немає молоді до 30 років. Аналіз демографічної ситуації засвідчує, що сільське населення, на жаль, зменшуватиметься і надалі. Внаслідок цього скорочуватиметься сільська

* Науковий керівник – д.е.н., професор Музика П.М.

© Бренич Х.Р., Дудяк Р.П., 2011

поселенська мережа. В першу чергу знелюднюватимуться невеликі сільські населені пункти чисельністю до 50 жителів, серед яких майже 100 % осіб похилого віку. Частка таких сіл в Україні становить 14 %, а в деяких регіонах - навіть понад 25 %.

Понад 70 % студентів аграрних ВНЗ - вихідці з села. Однак високий показник освіченості селянських дітей практично не має позитивного впливу на стан сільських територій, бо 60 % випускників аграрних та інших вишів намагаються знайти роботу де завгодно, тільки не в селі. Таким чином, відбувається процес «вимивання» освічених людей із села, що, в свою чергу, негативно позначається на його загальному рівні освіченості. Село втрачає кваліфіковані кадри як фахівців, так і робітників. Тому на державному рівні повинні розроблятися та реалізовуватися програми щодо ефективного використання трудових ресурсів села, створення нових робочих місць, розширення і удосконалення соціальної інфраструктури сільських територій. Якщо ще 1993 року ПРООН зараховувала Україну до країн із високим рівнем розвитку людського капіталу, то сьогодні вже - до середнього рівня, і цей показник має стійку тенденцію до зниження. Уже 0,5 відсотка українських селян не вміють писати і читати, більше половини економічно активного населення має повну загальну освіту, 21% - базову загальну освіту і лише близько 10 % - повну та базову вищу освіту. Причому серед малограмотних не пенсіонери, а молоді люди, які народилися наприкінці 1980-х - у середині 1990-х. Одне слово, процес культурно-освітньої деградації сільських територій іде швидкими темпами.

А тому держава мусить залучити величезний потенціал випускників аграрних та інших ВНЗ для розвитку сільських територій. Показник закріплення на селі молодих учителів, лікарів, аграрних фахівців найближчим часом бажано збільшити принаймні вдвічі. Досягти цього можна з допомогою програм кредитування житла для молоді, створення високооплачуваних робочих місць та пільгових умов для малого і середнього підприємництва. Потрібно негайно взятися за реалізацію комплексу соціально-економічних заходів, передбачених Програмою соціально-економічного розвитку села до 2015 року.

Окрім цього, дуже важливим фактором сталого розвитку сільських територій є професіоналізація органів управління сільських громад. В Україні нараховується понад 10 тисяч сільських і селищних рад. Проте професійно-кваліфікаційний рівень їх працівників не відповідає вимогам часу. Лише 60 % із них мають повну вищу освіту. Лише 10 % службовців підвищують свою кваліфікацію протягом одного скликання місцевих рад. А тому вкрай необхідно створити загальнодержавну систему підготовки та перепідготовки фахівців сільських органів місцевого самоврядування. 2008 року з ініціативи ректора НУБіПУ Героя України Дмитра Мельничука за підтримки КМУ та Мінагрополітики на базі цього ВНЗ було засновано перші Державні курси підвищення кваліфікації голів сільських і селищних рад. Лекційні та практичні заняття зі слухачами курсів проводять відомі науковці НУБіП України, посадовці Адміністрації Президента, Кабміну, Верховної Ради України,

Мінагрополітики, інших міністерств, комітетів та департаментів, керівники громадських організацій. Фахівці університету розробили навчально-тематичні програми, які відображають специфіку професійної підготовки цієї категорії керівників, навчальні посібники та підручники з проблем соціально-економічного розвитку села, налагодили систему дистанційного навчання. Потужна навчальна база університету і його висококваліфікований викладацький штат дають змогу впродовж навчального року підвищити кваліфікацію понад однієї тисячі працівників сільських органів самоврядування. Але прості арифметичні розрахунки показують, що цих потужностей недостатньо, аби протягом однієї виборчої каденції здійснити перепідготовку всіх працівників сільських та селищних рад, яких налічується близько ста тисяч. А тому було б добре у регіонах на базі аграрних ВНЗ створити філіали цих курсів.

На відміну від України, у розвинених західноєвропейських державах на підставі рекомендацій ООН розроблено систему індикаторів, з допомогою яких вимірюється рівень сталого розвитку територій та визначається ступінь участі членів громади в розвитку територій. Ці індикатори охоплюють всі ступені управління: від міжнародного до окремих муніципальних утворень. Ці індикатори поділяються на чотири групи: соціальні (рівність, здоров'я, освіта, побут, безпека, демографія), економічні (структура виробництва і споживання), екологічні (стан атмосфери, земель, океанів, морів та прибережної зони, якість води й біорізноманіття), інституційні (рамкові умови, інституційне будівництво)[3].

Найскладніше сформувати систему оцінок розвитку територій на муніципальному рівні. У західноєвропейських країнах єдиного стандарту для цього процесу немає. У кожному населеному пункті, залежно від мети розвитку, формується власна система. Незважаючи на те, що кожен населений пункт розробляє власну систему показників, все ж можна виокремити ряд спільних моментів. На підставі досліджень вітчизняних науковців та зарубіжного досвіду викладачі НУБіП розробили систему індикаторів функціонування сільських територій, які поділяються на три групи: економічну, соціальну та екологічну.

До економічної групи ми зараховуємо такі показники: виробництво валової продукції сільського господарства (у цінах порівняно до 2005 р.) в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; обсяг реалізованої продукції промисловості у розрахунку на одну особу; кількість малих підприємств на 100 осіб наявного населення (крім сільськогосподарських); кількість фізичних осіб-підприємців у розрахунку на 100 осіб населення; роздрібний товарооборот на одну особу; обсяг реалізованих послуг у розрахунку на одну особу; кількість обслуговуючих кооперативів на 100 осіб наявного населення; рівень безробіття; сума бюджетних коштів, витрачених у середньому на одного працівника чи жителя громади (передбачених колективним договором); дохід від підприємницької діяльності на одну фізичну особу-підприємця; дохід від особистого селянського господарства на одну особу; середньомісячна заробітна плата найманих працівників; частка населення із середньодушовими витратами за місяць, нижчими від прожиткового мінімуму; середній розмір соціальної

допомоги, наданої одній особі; податкові надходження до місцевого бюджету; надходження до бюджету розвитку місцевих бюджетів; надходження плати за оренду комунального майна та приміщень.

Визначати рівень соціального розвитку сільських територій пропонується за такими показниками: кількість дітей до 18 років та молоді (18-30 років) у розрахунку на 1000 осіб населення; природний приріст населення на 1000 осіб населення; кількість осіб, які виїхали протягом року з сільської місцевості; кількість осіб, яким надано допомогу (амбулаторно і під час виїздів «швидкої медичної допомоги») на 1000 осіб населення; витрати на «невідкладну допомогу» на одну особу; захворюваність інфекційними хворобами та туберкульозом на 1000 осіб населення; смертність дітей у віці до одного року на 1000 новонароджених; охоплення дітей дитячими дошкільними закладами; кількість випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які вступили до вищих навчальних закладів; частка жителів території, які мають базову або вищу освіту (особи, які навчаються у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації, мають освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», «спеціаліст», «магістр»); кількість закладів клубного типу на один сільський населений пункт; витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення; оновлення книжкового фонду бібліотек; число спортивних споруд на 100 осіб населення; протяжність вуличного освітлення; витрати на озеленення вулиць; введення в експлуатацію житлового фонду на 1000 осіб наявного населення; частка газифікованого, обладнаного водогonom та каналізацією житлового фонду; кількість зареєстрованих злочинів на 100 осіб наявного населення.

В екологічній сфері слід удаватися до таких показників: обсяг скинутих зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти; викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря; наявність небезпечних відходів; витрати на охорону довкілля; частка фактично сплачених екологічних зборів [3].

Запропонована система показників розвитку територій є загальною і орієнтовною. На практиці вона має бути більш гнучкою і враховувати особливості територій. В Україні близько 28 тис. сільських населених пунктів об'єднані у понад 10 тис. сільських рад. Усі вони відрізняються поміж собою якісними характеристиками їх жителів (віковою структурою, рівнем освіти та іншим). Потреби, мотиви та цілі цих громад відповідно відрізняються.

Згадувані показники (індикатори) лягли в основу системи мотивації праці на основі взаємоузгодженості цілей усіх учасників процесу управління розвитком сільських територій на рівні села, району, області. Система оцінок охоплює всі ієрархічні рівні управління — від загальнодержавного до найнижчого, місцевого.

Висновки. Для відпрацювання практичного механізму впровадження системи мотивації праці суб'єктів управління розвитком сільських територій необхідна тісна співпраця з центральними та регіональними органами влади.

Основними напрямками розвитку сільських територій повинні бути:

- ✓ реформування адміністративно-територіального устрою з метою наближення адміністративних і соціальних послуг до сільського населення, децентралізація бюджетної системи;
- ✓ створення на сільських територіях господарських систем, що саморозвиваються, на підставі економічного обороту місцевих ресурсів, диверсифікація сільськогосподарського виробництва, розвиток промисловості з переробки сільськогосподарської сировини, активізація несільськогосподарської зайнятості, підвищення економічної активності населення, відродження традиційних та розвиток нових ремесел, промислів і виробництв;
- ✓ розвиток сучасної виробничої та інформаційної інфраструктури, кооперації господарств у виробничій, збутовій, фінансовій та інших сферах;
- ✓ розвиток місцевого самоврядування для формування соціально організованої та відповідальної сільської громади, підвищення привабливості проживання в сільській місцевості.

Література

1. Онищенко О., Юрчишин В. Сільський розвиток: основи методології та організації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // <http://kmu.gov.ua/file/link/>
2. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 4-12.
3. Віктор Терещенко. Яка громада, така й порада. Деякі чинники сталого розвитку сільських територій // Сільські вісті. – 2011 р. №7 (18597).
4. Біттер О.А. Ефективність сільськогосподарського виробництва і рівень життя сільського населення: навч. посібник / О.А. Біттер, П.С. Березівський, В.С. Мельник. – Львів: Вид-во ЛДАУ, 1997. – 188 с.

Summary

Brenych H.R.¹, Dudjak R.P.²

*¹Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskij*

²Lviv National Agrarian University

FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN RURAL AREAS

In the article considering analisys of sustainable development in rural areas.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2011 р.